

ΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Υ Π Ο

ΚΩΝΣΤ. Δ. ΤΣΑΤΣΟΥ

§ 1. Ἡ θεμελίωσις τοῦ διεθν. δικαίου καὶ ὁ ἐμπειρισμός. — § 2. Στοιχεῖα γενικῶς δικαίου καὶ πολιτείας, θετικοῦ δικαίου καὶ θετικῆς πολιτείας. — § 3. Οἱ διεθνεῖς κανόνες ὡς δίκαιον καὶ ἡ διεθνῆς κοινωνία ὡς πολιτεία. Ἡ δυνατότης θετικοῦ διεθν. δικαίου καὶ θετικῆς διεθν. πολιτείας. — § 4. Τὸ διεθνές δίκαιον μόνον ὡς δίκαιον πολιτειακόν. — § 5. Τὰ ὑποκείμενα τοῦ διεθν. δικαίου καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς δικαιογόνου δικαιοδοσίας κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑτερονομίας τοῦ δικαίου. — § 6. Τὸ πανεθνές δίκαιον ὡς θεμέλιον τοῦ διεθν. δικαίου καὶ παντὸς δικαίου γενικῶς. — § 7. Ἡ θεωρία τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ τῆς πολιτείας. — § 8. Ἡ τάξις ἰσχύος τῶν κανόνων τοῦ διεθν. δικαίου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ δικαίου. — § 9. Ἡ θεμελίωσις τῶν συστημάτων θετικοῦ δικαίου ἐπὶ τοῦ συστήματος τοῦ μὴ θετικοῦ διεθν. δικαίου. — § 10. Τὰ πρωτεῖα τοῦ ἐσωτερικοῦ δικαίου ἔναντι τοῦ διεθν. δικαίου. — § 11. Ἡ λογικὴ ἀναγκαιότης τῆς θεμελιώσεως παντὸς δικαίου ἐπὶ τοῦ πρωταρχικοῦ κανόνος τοῦ διεθν. δικαίου. — § 12. Ἐξουσιαστικὸς χαρακτήρ διεθν. δικαίου. Κυριαρχία. Αὐτοπεριορισμός. *Clausula rebus sic stantibus*. Ἡ συνεπὴς ἄρνησις τοῦ διεθν. δικαίου. — § 13. Ὁ συνδυασμὸς πρωτεῖων ἐσωτερ. δικαίου καὶ διεθν. δικαίου. Ὁ ριζικὸς χωρισμὸς διεθν. καὶ ἐσωτερ. δικαίου. — § 14. Ἡ θεμελίωσις τοῦ διεθν. δικαίου ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ἐπὶ τῆς συνολικῆς βουλήσεως. Συμπέρασμα. Βιβλιογραφία.

§ 1. Ἡ ὑπαρξις ἰδίας ἐννόμου τάξεως ἐχούσης τὴν ἀρμοδιότητα νὰ ρυθμίξῃ τὰς συγκρούσεις διαφόρων κοινωνιῶν δικαίου, τῶν πολιτειῶν συγκεκριμένως, κατέστη, ἀπὸ τῆς καταπτώσεως τῆς σχολῆς τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀντικείμενον πολλαπλῶν ἀμφισβητήσεων. Ἐκλιπούσης τῆς ἐλλόγου φύσεως ὡς ἀρχῆς πάσης κατὰ δίκαιον πράξεως τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν, καὶ περιορισθείσης τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου εἰς τὸ θετικὸν δίκαιον καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου εἰς τὸ δίκαιον τὸ δι' ἀφρεύκτων κυρώσεων κρυτοῦν, ἐτέθη εὐλόγως ἐν ἀμβολίᾳ ἡ ὑπαρξις δικαίου ἑστερημένου τῆς ἰκανότητος διαρκοῦς ἐπιβολῆς καὶ πραγματικῆς κυρώσεως. Πολὺ ὀλιγώτερον εὐλόγος εἶναι

ἡ παραδοχὴ τῆς καθαρῶς ἐμπειρικῆς ἐννοίας τοῦ κρατοῦντος δικαίου· καὶ ἡ μολαταῦτα προσπάθεια διὰ νομικῶν κατασκευῶν εὐρέσεως ἐνὸς ἐπιστηρίγματος τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἐν τῇ κυρώσει τοῦ πολέμου, ἐν τῇ ὑπάρξει ἱστορικῶν παραδειγμάτων ἐφαρμογῆς τινῶν ἐκ κανόνων αὐτοῦ, δυναμένων δι' ἄλλων τόσων παραδειγμάτων νὰ ἀνατραπῶσι. Ἱστορικὸν ὑλικὸν ὑπάρχει ἐξ ἴσου διὰ νὰ ἀποδείξῃ τις τὴν ὑπαρξιν ὡς καὶ τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Ἐφ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς του, τὸ διεθνὲς δίκαιον εἶναι προβληματικὸν καὶ πᾶσα ἀντίθετος προσπάθεια, εἰς τὸ ἐμπειρικὸν πεδίον κινουμένη, εἶναι κατ' ἀρχὴν ματαία.

§ 2. Προκειμένου νὰ ἐρευνηθῇ τὸ δυνατὸν τῆς θεμελιώσεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου δέον νὰ ἀνατρέξῃ τις εἰς τὰ διὰ τὸ δίκαιον γενικῶς προαπαιτούμενα στοιχεῖα.

Τὸ ἄτομον ἐν τῇ πράξει ἔχει ἀκτῖνα ἐνεργείας δυναμένην νὰ περιπλακῇ πρὸς τὴν ἀκτῖνα ἐνεργείας τῶν ἄλλων ἀτόμων. Γεννᾶται ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀνάγκη ρυθμίσεως τῆς πράξεως τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων. Διιτῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ τάξις τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Δύναται νὰ διανοηθῇ τις διασταυρουμένας ἐνεργείας ἀτόμων ἐν αἷς ἢ ἐλευθέρως ἐνεργεῖα αὐτοπεριορίζεται, τῆς συνειδήσεως ἐκάστου θετούσης ἐαυτῷ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἰθυνητήριον ἀρχήν, ὅποτε πᾶσα ἐκ τῶν ἔξω ἐπὶ τῶν ἀτόμων ἐνεργοῦσα τάξις περιτεύει. Ἀλλὰ μία τοιαύτη κοινωνία προϋποθέτει τὴν γνῶσιν παρὰ πάντων μιᾶς ἀπολύτου ἀρχῆς τῆς πράξεως καὶ τὴν διαρκῆ καὶ αὐτιόβουλον ὑποταγὴν εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην. Καὶ ἐνὸς ἢ παρέκκλισις θὰ καθίστα τὴν τάξιν ταύτην ἀνεπαρκῆ, διότι οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν δεσμεύσῃ πλὴν τοῦ ἑαυτοῦ του. Προϋποθέτει ὅθεν ἡ ἠθικὴ κοινωνία συνειδήσεις ἀπολύτως ἀπὸ πάσης ἐπιθυμίας ἐλευθέρως, αἷνες διαιρκῶς ἐνεργοῦσι κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως, τὴν ἀπολύτως δι' ὅλους ἰσχύουσαν, προϋποθέτει τὴν ἐθελουσίαν συμμόρφωσιν πρὸς τὴν ἀπολύτον αὐτὴν ἀρχήν, μίαν κοινωνίαν ἐλευθέρως ἰδεατήν, δηλαδή κοινωνίαν αὐτονόμως ἐνεργούντων ἀνθρώπων. Εἶναι προφανές ὅτι τοιαύτη ἀπόλυτος ἐλευθερία εἶναι ἰδέα. Ἐν τῇ ἱστορικῇ ζωῇ ἡ κοινωνία ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἀνθρώπους ἔχοντας μόνον τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως καὶ τῆς σχετικῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἱστο-

ρική ζωὴ κινεῖται, εἰς τὸν διάμεσον κόσμον τῆς σχετικῆς ἐλευθερίας, ἐνεργοῦσα καὶ ἐν τῇ κατευθύνσει τῆς ἀπολύτου ἀρχῆς τῆς πράξεως ἀλλὰ καὶ ἀντιθέτως. Οὕτως ὅμως ἐπὶ ἀτελῶς ἐλευθέρων συνειδήσεων κινουμένη, δὲν δύναται γὰρ λειτουργήσῃ μὲ μόνον τὴν ὑποθέτουσαν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν ἠθικὴν ἀρχήν· ἔχει ἀνάγκην μιᾶς ἑτέρας τάξεως, ἣτις νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν ἀμοιβαῖον σεβασμὸν τῶν κύκλων ἐνεργείας τῶν συμβιούντων ἀτόμων. Ἡ πράξις τῆς ἐν τῇ πραγματικότητι ὑφισταμένης μὴ ἀπολύτως ἐλευθέρας βουλήσεως δὲν δύναται νὰ καθορίζηται αὐτονόμως ἀπὸ τὴν ἰδίαν συνείδησιν, χρειάζεται ἑτέραν ἐκ τῶν ἔξω δυνάμεων διὰ νὰ τὴν κυβερνήσῃ. Δὲν τῆς ἀρκεῖ ἡ αὐτονομία, χρειάζεται ἑτερονομίαν· χρειάζεται μίαν τάξιν ὑπεράνω τῶν ἀτόμων ἱσταμένην καὶ διακαθοριστικῶς ἐπ' αὐτῶν ἐνεργοῦσαν.

Ἡ ἰδεατὴ ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς ἐνεργείας, δηλαδὴ τῆς πράξεως εἶναι ἡ ἐλευθερία. Τοῦτο σημαίνει πράξιν ἐνέργειαν δυναμένην νὰ καταλογισθῇ εἰς ὠρισμένην συνείδησιν ἀτομικὴν. Αἱ ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι ἐμφανιζόμεναι πράξεις, ὡς σχετικαὶ διαμορφώσεις, διεπόμεναι ὑπὸ τῆς ιδέας τῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὅσον τὰς συνδέει μία νοητὴ συνύφανσις, ἐν κοινὸν νόημα ἀπαρτίζουν ἰδίαν πλοκὴν χωριστὴν, ἰδίαν κοινωνικὴν ζωὴν. Εἰς τὴν πραγματικότητα μόνον σχετικαὶ διαμορφώσεις τῆς ἀπολύτου ἀρχῆς εἶναι δυναταί, μόνον σχετικὴ ἐλευθερία εἶναι δυνατὴ. Σύνολον δὲ ὠρισμένων τοιούτων σχετικῶς ἐλευθέρων πράξεων κοινὸν ἔχουσῶν νόημα καλεῖται γενικῶς κοινωνία. Τὸ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν πράξεις αἱ ὁποῖαι οὔτε τὴν ιδέαν ἐνσωματοῦν οὔτε ἀπολύτως ἀνελεύθεροι εἶναι, ἀποτελεῖ ζήτημα ἐξερχόμενον τέλεον τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος. Ἐν μόνον εἶναι ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀλληλουχία ἀναγκαῖον νὰ λεχθῇ. Ὅτι κοινωνίαι ἰδανικῶς ἐλεύθεραι δὲν ὑπάρχουν οὐδεὶς τὸ ἀμφισβητεῖ. Ὑποστηρίζεται μόνον ἡ ἀπόλυτος ὑποβολὴ τοῦ κοινωνικοῦ εἰς τὴν νομοτέλειαν τῆς φύσεως. Μὲ αὐτὴν τὴν ἐκδοχὴν ἡ ἱστορικὴ ζωὴ καθίσταται μέρος τῆς φύσεως, ματαία δὲ εἶναι πᾶσα ρύθμισις αὐτῆς ἄλλη ἀπὸ τὴν ἐκ τῆς φύσεως κατ' ἀνάγκην ἐπερχομένην. Ὡστε ζήτημα ἑτερονόμου κοινωνικῆς τάξεως μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν μιᾶς σχετικῆς ἐλευθερίας, μιᾶς ἐνδιαμέσου μεταξὺ φύσεως καὶ ιδέας καταστάσεως ἔχει οἰονδήποτε νόημα, ἀφοῦ καὶ ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία καὶ ἡ ἀπόλυτος αἰτιοκρατία

τὴν ἀποκλείουν. Ἡ θὰ ἀποκλείσῃ τις ἀπολύτως τὴν ἑτερονομίαν, δηλαδή τὸ δίκαιον ἢ θὰ δεχθῇ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην.

Ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας, ἡ ἠθικὴ ἀρχή, καθ' ὅσον ὑπάρχει ἐλευθερία, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἑτερονομίας, ἡ κοινωνικὴ τάξις, ἐφ' ὅσον ἐλλείπει ἡ ἐλευθερία, εἶναι αἱ δύο μόναι δυναταὶ καὶ συγχρόνως ἀφευκτοὶ μορφαὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Δύναται τις οὕτω νὰ σκεφθῇ στιγμὰς τοῦ κοινωνικοῦ βίου διεπομένας ὑπὸ τῆς ἠθικῆς μορφῆς, ἄλλας ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ἑτερονόμου μορφῆς, ἄλλας καὶ ὑπ' ἀμφιπέρων συγχρόνως. Τῇ καθαρῶς λογικῇ ταύτῃ διακρίσει ἐπόμενοι δυνάμεθα τὰς πράξεις τὰς ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς μορφῆς τῆς ἑτερονομίας διεπομένας νὰ ἀθροίσωμεν εἰς ἓν σύνολον κοινωνικὸν ἢ πολιτειακὸν σύνολον ἐν τῇ γενικωτέρᾳ ἐννοίᾳ. Ὁ ἠθικὸς καὶ ὁ πολιτειακὸς κοινωνικὸς κύκλος δὲν διακρίνονται χρονικῶς ἢ χωρικῶς. Ἡ αὐτὴ πράξις δύναται νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ ἠθικὴ καὶ πολιτειακὴ. Τὰ αὐτὰ ἀλλὰ καὶ διάφορα ἐξ ἄλλου ἄτομα δύνανται νὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς κοινωνικοὺς κύκλους.

Κατὰ ταῦτα, πολιτεία ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐννοίᾳ, ἀποτελεῖ ἰδίαν, ἀναγκαίαν καὶ ἀπόλυτον μορφήν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἣτις ἀπολύτως διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἠθικὴν κοινωνίαν, ὡς διεπομένη ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας, καὶ δύναται νὰ ὀρισθῇ ὡς ἡ ἱστορικὴ ζωὴ ἢ ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονομίας ὅπερ ταυτίσθῃ ἢ ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου διεπομένη.

Τοιαύτη ὅμως πολιτεία ἐν τῇ ἀορίστῳ γενικότητι της εἶναι μόνον κατ' ἰδέαν ὑπαρκτή. Εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία, ὅπως κάθε πραγματικότης, ἔχει μίαν ἀπολύτως ὠρισμένην καὶ εἰδικὴν διαμόρφωσιν, ὑπάρχει ἀνάγκη μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως προβλεπούσης καὶ πράγματι ρυθμιζούσης τὰς εἰδικὰς περιπτώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Χρειαίεται μία συγκεκριμένη τάξις καὶ μία θετικὴ τάξις. Τοιαῦται θετικαὶ τάξεις, ἐμφανιζόμεναι ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει, δὲν δύνανται παρὰ ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης νὰ διαπιστωθοῦν. Ὅσον καὶ ἂν δύναται νὰ τὰς ἀναγάγῃ τις εἰς γενικώτερα τινὰ εἶδη παραμένουν πάντοτε ἐν τῷ κύκλῳ τῆς σχετικότητος, τῆς ἐμπειρίας. Ἀναλόγως τῆς ἀπειρομορφου πλοκῆς τῶν γεγονότων ἐμφανίζονται ὁμοιογενεῖς ἢ ἑτερογενεῖς κοινωνικαὶ τάξεις ὡς καὶ κοινωνικοὶ κύκλοι, καθόσον διὰ τὸν πραγμα-

τικόν αὐτόν ἑναρμονισμόν ἐκάστη κοινωνική τάξις δημιουργεῖ ἴδιον κοινωνικόν κύκλον καὶ ἕκαστος κοινωνικὸς κύκλος ἀπαιτεῖ ἰδίαν κοινωνικὴν τάξιν. Τοιαύτας τάξεις δημιουργοῦν αἱ ποικίλαι κοινωνικαὶ ἐθιμοτυπίαί, αἱ διάφοροι θετικαὶ θρησκείαι, ἐνδεχομένως καὶ αἱ οἰκονομικαὶ ἐνώσεις, κυρίως ὅμως τὰ θετικὰ δίκαια τῶν διαφόρων θετικῶν πολιτειῶν. Καὶ ναὶ μὲν, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς προηγηθείσης κατονομασίας, εἶναι δυνατὴ μία καθ' ὁμάδας κατάταξις τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων ἢ ἱστορικῶν κοινωνιῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ κατάταξις αὕτη, ὅπως καὶ πάσα ἄλλη, δὲν ἐξαντλεῖ τὰς ἱστορικὰς δυνατότητας, εἶναι σχετικὴ καὶ ἀτελής, καθ' ὃ προῖον τῆς ἱστορικῆς πείρας.

Ὁ εἰς ἄλλην ἀλληλουχίαν ὑφ' ἡμῶν διατυπωθεὶς ὁρισμὸς τῆς θετικῆς πολιτείας καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου περιλαμβάνει ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τὰς κοινωνικὰς ομάδας αἵτινες, πλὴν ἄλλων, ἔχουν ἱκανότητα ἀπαραίτητον καὶ τὴν προφύλαξιν τῆς ομάδος πρὸς τὰ ἔξω μὲν διὰ τῆς τηρήσεως τῆς εἰρήνης καὶ διὰ τοῦ πολέμου, πρὸς τὰ ἔσω δὲ τὴν τήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς ἁρμονίας διὰ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Θεωροῦμεν τὰ δύο αὐτὰ χαρακτηριστικὰ, ὡς τὰ ἱστορικῶς γενικώτερον ἀνεγνωρισμένα στοιχεῖα τῆς θετικῆς πολιτείας, ὡς τὸ ἐλάχιστον ἐκεῖνο ὄριον ἱκανότητων ἐνεργείας, πέραν τῶν ὁποίων μία κοινωνικὴ δμάς, κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἱστορικὴν κρίσιν, δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς θετικὴ πολιτεία. Εἶναι προφανὴς ἡ ἐμπειρικότης τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν. Τὸ θετικὸν δίκαιον καὶ ἡ θετικὴ πολιτεία—ἐννοιαὶ ἐν διαρκεῖ ἀλληλουχίᾳ τελοῦσαι—δύνανται ἐπομένως νὰ λεχθῆ ὅτι ἔχουν σχετικὴν ἀξίαν, ἰσχύουν ἐφ' ὅσον κοινωνικῶς ἀναγνωρίζονται ὡς ἰσχύουσαι, ἐνῶ ἡ ἐννοια τῆς πολιτείας ἢ γενικὴ καὶ ἢ τῆς ἑτερονομίας, ἢν καὶ δίκαιον γενικῶς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν, εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖαι μορφαὶ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία χωρὶς ἑτερόνομον ρύθμισιν. Δίκαιον καὶ πολιτεία εἶναι ὅθεν ἰδέαι, ἀξίαι ἀπόλυτοι· θετικὸν δίκαιον καὶ θετικὴ πολιτεία ἀξίαι σχετικαί. Ἡ μεταβλητότης τῶν στοιχείων τοῦ θετικοῦ δικαίου δὲν ἔχει κατ' ἀκολουθίαν περιορισμόν. Θὰ ἠδυνάμεθα τὰς μελλούσας κοινωνικὰς διαμορφώσεις τὰς στερουμένας τῶν δύο ρηθέντων ὄρων τοῦ θετικοῦ δικαίου νὰ μὴ ὀνομάζωμεν πλέον θετικὸν δίκαιον, ἀλλὰ ἄλλως, ὅπως δὲν θεωροῦμεν σήμερον πολιτείας τὰς πρωτογόνους

κοινωνικὰς διαμορφώσεις. Ἐν στοιχείον θὰ ἔχη πάντως οἰαδήποτε κοινωνικὴ διαμόρφωσις, ἔχουσα οἰανδήποτε θετικὴν ἱστορικὴν ἀξίαν· καὶ τοῦτο θὰ εἶναι ἡ τελικὴ ἀναγωγὴ αὐτῆς εἰς τὴν ἀπόλυτον ἰδέαν τοῦ δικαίου, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑτερονομίας. Πᾶσα κοινωνικὴ διαμόρφωσις, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ὀνομάζεται, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἔχη ἐμπειρικὰ γνωρίσματα, πρέπει νὰ ἔχη τὸ νόημα τῆς ἐν τῇ συγκεκριμένῃ δεδομένῃ καταστάσει συμμορφώσεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου, πρέπει νὰ ἀναφέρεται θετικῶς πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου. Μόνον διότι ἀναφέρεται καὶ δὴ θετικῶς πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου ὑπάρχει ὡς κοινωνικὴ τάξις. Τοὺς ἐμπειρικοὺς ὁρισμοὺς πολιτείας καὶ δικαίου δυνάμεθα διὰ πάντοτε εὐρυτέρων γενικεύσεων καὶ ἀφαιρέσεων νὰ συμπληρώνωμεν καὶ τροποποιῶμεν ἐπ' ἀπειρον. Τὸ μόνον ἀμετάβλητον στοιχείον των θὰ εἶναι ἡ ἀναφορὰ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, θὰ εἶναι τὸ νόημα, καθ' ὃ θὰ παρίστα τὸ ὀριζόμενον τὴν ὑπὸ τὰς δεδομένας πραγματικὰς συνθηκάς δυνατότητα τῆς κατὰ δίκαιον διαμορφώσεως τῆς πολιτικῆς ζωῆς.

Τὸ θετικὸν δίκαιον ὅμως ὅσον εἶναι ἀπολύτως μεταβλητὸν τόσον εἶναι καὶ ἀπολύτως ἀναγκαῖον. Ὡς ἐρρήθη, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ κατ' ἀνάγκην ἀναφέρεται πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς κατ' ἑτερονομίαν τάξεως. Ἐκ τῆς ἀναφορᾶς ὅμως αὐτῆς θὰ προκύψουν συγκεκριμέναι λύσεις, συγκεκριμένοι κανόνες πρὸς ρύθμισιν πάντοτε τῆς κοινωνικῆς τάξεως διὰ κανόνος καθυπερτέρου καὶ ἔξω τῶν ἀτόμων κειμένου, κανόνες ὀρίζοντες τὶ ἑκάστοτε ἐν τῇ εἰδικῇ περιπτώσει εἶναι σύμφωνον πρὸς τὸ δίκαιον, ποῖον σκοπὸν ἐπιδοκιμάζει τὸ δίκαιον. Καὶ αὕτη ἡ κρίσις, περὶ τῆς λογικῆς μορφῆς τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος εἰς ἄλλας ἀλληλουχίας, δημιουργεῖ ἀριθμὸν εἰδικῶν κρίσεων, εἰδικῶν κανόνων δικαίου, διεπομένων ἀνεξαιρέτως ἀπὸ τὴν ἀρχὴν εἰς ἣν τελικῶς ἀναφέρονται. Δυνατὸν δὲ αὗται αἱ κρίσεις νὰ ἔχωσι ἀποκρυσταλλωθῆ εἰς θετικὰς διατάξεις ἢ καὶ νὰ τὰς ἐξάγῃ ὁ κατὰ δίκαιον κρίνων ἑκάστοτε. Πάντως ὅμως ἀποτελοῦσι σύνολον εἰδικωτέρων κανόνων προερχομένων ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τῆς ἱστορικῆς ζωῆς πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, κανόνων ἀναγκαίων διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἑτερονόμου κοινωνικῆς τάξεως.

Διὰ τὰ εἶναι ὅμως οἱ κανόνες οὗτοι κανόνες ρυθμιστικοὶ θετικῆς πολιτείας, διὰ τὰ εἶναι θετικὸν δίκαιον, πρέπει νὰ ἀπορρέουν ἀπὸ σύστημα κανόνων τηροῦν τὰς δύο ἀπαραιτήτους κατευθύνσεις πρὸς ἃς ἐνεργεῖ ἡ θετικὴ πολιτεία καὶ δὴ πρέπει νὰ ἐνεργοῦν ἀποτελεσματικῶς, διότι πάντως γεννᾶται τὸ ζήτημα ἂν ἰσχύουν κοινωνικῶς, ὑποκειμενικῶς, ὅπως πρέπει νὰ ἰσχύῃ τὸ θετικὸν δίκαιον.

Ἦδη δυνάμεθα, μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην, νὰ καθορίσωμεν τὰ προαπαιτούμενα τοῦ δικαίου καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου εἰδικώτερον. Σύνολον κοινωνικῶν πράξεων, ὡς αὐταὶ ἐπίσης ἀλλαγῶν καθωρίσθησαν, διεπομένων ὑπὸ εἰδικωτέρων κανόνων δικαίου, πάντων τούτων διεπομένων ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου ἢ ἄλλως τῆς ἰδέας τῆς ἑτερονομίας, αὐτὰ εἶναι τὰ προαπαιτούμενα τῆς ὑπάραξης τοῦ δικαίου γενικῶς. Τὸ θετικὸν δίκαιον καὶ ἡ θετικὴ πολιτεία προϋποθέτουν ἐπὶ πλέον (ἐφ' ὅσον ἤθελέ τις διὰ λόγους τοῦλάχιστον σκοπιμότητος ἐμμεῖνη εἰς τὸν ἡμέτερον ὄρισμόν) σύστημα κανόνων ἀποτελεσματικῶς κατευθυνόμενον, πλὴν ἄλλων, ἀπαραιτήτως καὶ εἰς τὴν πρὸς τὰ ἔξω τοῦ κοινωνικοῦ κύκλου προφύλαξιν αὐτοῦ διὰ τῆς τηρήσεως τῆς εἰρήνης ἢ τῆς διενεργείας πολέμου καὶ τὴν πρὸς τὰ ἔσω τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως γενικῶς καὶ ἐνεχόντων τὴν δύναμιν τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Εἶναι δηλαδή ἡ θετικὴ πολιτεία καὶ τὸ θετικὸν δίκαιον ἓν εἶδος τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου. Ἄλλα εἶδη αὐτῶν τῶν τελευταίων εἶναι ὅλαι αἱ ἄλλαι ἱστορικαὶ τῆς κοινωνίας διαμορφώσεις. Εἶναι ἡ κοινωνία τῆς θετικῆς θρησκείας (π. χ. ἡ καθολικὴ ἐκκλησία), αἱ διάφοροι ἐθιμοτυπικαὶ κοινωνίαι, αἱ κοινωνίαι τῆς θετικῆς ἠθικῆς.

§ 3. Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ δυνάμεθα ἤδη νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ τὴν κοινωνίαν διεθνοῖς δικαίου. Καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν κύκλων θετικοῦ δικαίου δημιουργοῦνται συγκρούσεις καὶ κατ' ἀκολουθίαν σχέσεις καὶ δεσμοί. Τοῦτο ἀρκεῖ διὰ τὴν ὑπαρξιν ἑτερονόμου τάξεως ρυθμιζούσης τοὺς κύκλους ἐνεργείας τῶν διαφόρων κοινωνιῶν θετικοῦ δικαίου καὶ πάντων τῶν εἰς τὴν διεθνήν κοινωνίαν αὐτὴν μετεχόντων, τάξεως διεπομένης ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου ἀναγκαστικῶς, μέσῳ εἰδικωτέρων κανόνων. Ὡστε ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τὸ διεθνὲς δίκαιον εἶναι δίκαιον καὶ ἡ διεθνὴς κοινωνία εἶναι πολιτεία.

Ἦδη τὸ κατὰ πόσον ἔχομεν διεθνὲς θετικὸν δίκαιον καὶ διεθνῆ θετικὴν πολιτείαν, τοῦτο εἶναι καὶ πάλιν ζήτημα ἱστορικόν, ἐξαρτώμενον ἐκ τοῦ κατὰ πόσον ἔχει τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐμπειρικῶς ὀρισθέντα στοιχεῖα τοῦ θετικοῦ δικαίου. Κατὰ τὴν ἡμετέραν ὑποκειμενικὴν κρίσιν τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν πρόκεινται. Καὶ τοῦτο ἰσχύει ὄχι μόνον διὰ τὴν παγκόσμιον διεθνῆ κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ στενωτέρους διεθνεῖς κύκλους, ὅπως ὁ τῆς Κοινωνίας τῶν ἔθνῶν. Ἡ διατήρησις τοῦ πολέμου αἴρει τὴν ἔννοιαν μιᾶς διεθνοῦς δημοσίας τάξεως. Ἄλλα καὶ ἂν ὑπῆρχαν ἀπαγορευτικοὶ τούτου κανόνες, δὲν ἤθελον ἔχει θετικὴν ἰσχύν, ὅπερ τὸ αὐτό. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τοῦ ἡμετέρου ὀρισμοῦ τοῦ θετικοῦ δικαίου, τὸν ἐξαχθέντα ἀπὸ τὴν δυνατὴν ἐμπειρικὴν εὐρύτεραν βάσιν, ἀντίθετος λύσις δὲν εἶναι δυνατὴ. Δὲν ὑπάρχει ἐπομένως διεθνῆς ὑπερπολιτεία θετικοῦ δικαίου, κατὰ τὸν ἡμέτερον ὀρισμόν, ὑπάρχει ὅμως κατ' ἀνάγκην διεθνῆς πολιτεία καὶ διεθνῆς τάξις διέπουσα τοὺς διαφόρους κοινωνικοὺς κύκλους καὶ δὴ τὰς εἰδικὰς κοινωνίας θετικοῦ δικαίου, αἵτινες οὕτω ὀρίζονται ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ καθίστανται τμήματα μιᾶς διεθνοῦς ὑπερπολιτείας, ὅπως καὶ τὰ διάφορα θετικὰ δίκαια γίνονται τμήματα ἑνὸς ἑνιαίου διεθνοῦς δικαίου. Τὸ δικαίωμα τοῦ θέτειν δίκαιον εἰς ὄρισμένον τμῆμα τῆς διεθνοῦς πολιτείας ἀντλεῖται ἀπὸ τὴν ὑπερπολιτείαν ταύτην καὶ οὕτω τὸ δίκαιον ἀποκτᾷ ἐνότητα συστηματικὴν διεπομένην ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἑτερονομίας. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὑφίσταται ὡς λογικὴ ἀνάγκη τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου τὸ διεθνὲς δίκαιον, ἀλλὰ οὐχὶ ὡς δίκαιον θετικόν.

§ 4. Τὸ διεθνὲς δίκαιον εἶναι δίκαιον μιᾶς διεθνοῦς πολιτείας, εἶναι δίκαιον πολιτειακόν, οὐχὶ δίκαιον μεταξὺ πολιτειῶν. Δίκαιον μεταξὺ δύο ὄντοτήτων μὴ ὑπαγομένων εἰς τὴν αὐτὴν κοινωνικὴν, ἄλλως πολιτειακὴν τάξιν δὲν εἶναι νοητόν. Μία σχέσις εἶναι κοινωνική, ὅταν ὑπεράνω δύο ὑποκειμένων, ἐν τῇ ἀνελευθερίᾳ τῆς ἐνεργείας των συγκρουομένων, ἀνακύπτει διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐλευθερίας ἢ ἀνάγκη τρίτης δυνάμεως ρυθμιζούσης τοὺς κύκλους τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Μετὰ τῆς διεθνοῦς σχέσεως εἶναι κατ' ἀνάγκην λογικὴν δεδομένη καὶ ἡ διεθνῆς ἑτερόνομος τάξις, ἥτοι ἡ διεθνῆς πολιτεία. Εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐπομένως αἱ διεθνεῖς σχέσεις, σχέσεις ἐνδοπολι-

τειακαὶ τῆς διεθνοῦς πολιτείας. Καὶ ἂν ποτὲ καθίστατο τὸ διεθνὲς δίκαιον, δίκαιον θετικόν, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρῆται τὸ διεθνὲς δίκαιον, δίκαιον ἐνδοπολιτειακόν μιᾶς θετικῆς ὑπερπολιτείας. Ἐν τοιαύτῃ ὁμως περιπτώσει διὰ τῆς ἐξελίξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου, τὸ δίκαιον τοῦτο θὰ ἔχανεν τὴν σημερινὴν ἔννοιάν του, θὰ ἦτο δίκαιον ὅμοιον πρὸς τὰ δίκαια τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν, μὲ εὐρύτεραν μόνον δικαιοδοσίαν. Ἡ σχέσις του θὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν τοπικῶν δικαίων ἐνὸς ὁμοσπονδιακοῦ κράτους πρὸς τὸ δίκαιον τῆς ὁμοσπονδίας.

§ 5. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ταυτίζεται τὸ διεθνὲς δίκαιον πρὸς τὰ λοιπὰ ἐνδοπολιτειακὰ δίκαια. Ἐπίσης ταυτίζεται ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, τοῦ διεθνοῦς δικαίου τηροῦντος ἀπλῶς τὴν εὐρύτεραν δικαιοδοσίαν του. Οὐδεμία ἄλλη ἀπόλυτος διάκρισις ὑπάρχει μεταξὺ διεθνοῦς δικαίου καὶ οἰουδήποτε ἄλλου ἐνδοπολιτειακοῦ δικαίου. Ὑπάρχουν μόνον διαφοραὶ, ἐμπειρικῶς διαπιστούμεναι, σημαντικωτέρα τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἀφορῶσα τὰ ὑποκείμενα τῶν διαφόρων δικαίων.

Συνήθως ὁ ὁρισμὸς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἔχει ὡς βάσιν τὴν διάκρισιν ταύτην, θεωρῶν ὡς ἀντικείμενον αὐτοῦ τὰς μεταξὺ τῶν πολιτειῶν σχέσεις, ἢ τὰς μεταξὺ τῶν πολιτειῶν καὶ ἄλλων τινῶν πολιτειακῶν διαμορφώσεων (τῆς κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, τῶν Ἐπιτροπῶν τῶν διεθνῶν ποταμῶν, τοῦ Πάπα κλπ.). Ἐκ τῆς θεμελιώσεως δὲ ταύτης τοῦ ὁρισμοῦ ἐπὶ τοιαύτης ἐμπειρικῆς βάσεως συμβαίνει εὐθὺς ὡς δυνάμει θετικῶν διατάξεων τοῦ διεθνοῦς δικαίου, καταστῆ ὑποκείμενον αὐτοῦ νέον πολιτειακὸν συγκρότημα, νὰ τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ ὁ κρατῶν ὁρισμὸς τοῦ διεθν. δικαίου ἢ νὰ καταβάλλονται προσπάθειαι ὅπως διὰ νομικῶν κατασκευῶν ὑπαχθῆ ἢ νέα μορφή εἰς τὸν παλαιὸν ὁρισμόν. Οὕτως ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καὶ ὅτι οἱ ἐμπόλεμοι ἐπαναστάται καὶ ἀντεπαναστάται ἔχουν χαρακτῆρα πολιτειακόν. Καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ θεωρηθῆ ὑποκείμενον τοῦ διεθν. δικαίου κάτι τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πολιτεία.

Ἄλλ' ὑποκείμενα διεθνοῦς δικαίου οὐδαμόθεν, οὔτε ἐκ τῶν τεθειμένων διατάξεων, οὔτε ἐκ τοῦ ὅλου πνεύματος τοῦ συστήματος τοῦ διεθν. δικαίου προκύπτει, ὅτι εἶναι μόνον αἱ πολιτεῖαι. Τὰ ἴδιον

τοῦτο τὸ δίκαιον εἶναι μόνον ἀρμόδιον νὰ ρυθμίζῃ τὴν ἔκτασιν τοῦ κύκλου τὸν ὁποῖον θέλει νὰ διέπῃ καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ τούτου τοῦ δικαίου θὰ μάθωμεν ποῖα εἶναι τὰ ἐκάστοτε ὑποκείμενα τοῦ διεθν. δικαίου, στοιχεῖον ἄλλωστε ἀπολύτως μεταβλητόν, ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε ἰσχυουσῶν διατάξεων.

Ὡς ἤδη ἐξηγήθη, ἡ ἑτερόνομος τάξις ἐν τῇ ἀναφορᾷ πρὸς αὐτὴν τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, γεννᾷ εἰδικωτέρας κοινωνικὰς ἐπιταγὰς, αἵτινες ἀποτελοῦν τὴν ἐν τῇ εἰδικῇ περιπτώσει ρύθμισιν συμφώνως πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου τῶν ἐμφανιζομένων καταστάσεων. Ἡ ἀναφορὰ τούτων πρὸς τὴν ἑτερόνομον ἀρχὴν γεννᾷ τὴν κρίσιν ὅτι εἰς τὴν δεδομένην περίστασιν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο δέον νὰ γίνῃ ἵνα ἡ πραγματικὴ κατάστασις εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου. Εἴτε γραπτὰ (εἰς νόμους καὶ διεθν. συμβάσεις) εἴτε ἄγραφοι (ἔθιμα, νομοθετικὰ κενά), εἴτε τεθειμένοι (νόμοι, ἔθιμα), εἴτε δημιουργούμενοι ὑπὸ τοῦ ἐρμηνευτοῦ τοῦ δικαίου (πλήρωσις νομοθετικῶν κενῶν, ἀναλογίαι), αἱ διατάξεις αὗται ἀποτελοῦσι τελεολογικὴν ἐνότητα ἧς συστηματικὴ βάση εἶναι πάντοτε ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου καὶ ἧς στοιχεῖα εἶναι πάντοτε αἱ τεθειμένοι διατάξεις. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν βάση τὸ ζήτημα εἶναι ἐπαρκῶς διηυκρινισμένον, ὡς πρὸς δὲ τὴν θέσιν τῶν τεθειμένων διατάξεων, δέον κατὰ παρέκβασιν νὰ σημειωθῶσι τὰ ἀκόλουθα.

Εἰς πᾶν δεοντολογικὸν πρόβλημα δύο εἶναι αἱ δυνατὰ λύσεις ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐκφέρει τὸ κρίνον ὑποκείμενον καὶ ἐκείνη τὴν ὁποίαν τὸ κρίνον ὑποκείμενον εὕρισκει ἐτοιμὴν ἐν τῷ συστήματι τοῦ τεθειμένου δικαίου, διότι ὅλαι αἱ εἰδικαὶ διατάξεις δὲν εἶναι παρὰ κρίσεις ἀπορρέουσαι ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου καὶ ἀναφερόμεναι εἰς ὀμάδας συνήθως συγκεκριμένων περιπτώσεων, ἃς ὁ νομοθέτης κατέγνωσε καὶ θέλει νὰ ρυθμίσῃ. Ἐὰν ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος αἱ κρίσεις αὗται διίστανται, τότε θὰ ἰσχύσῃ ἡ κρίσις τοῦ νομοθέτου, δηλαδή ἡ τεθειμένη διάταξις, καὶ οὐχὶ ἡ ἔστω καὶ ὀρθὴ ὑποκειμενικὴ κρίσις τοῦ ἐρμηνευτοῦ. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἐμφυῆς εἰς τὴν ἑτερόνομον λειτουργίαν τοῦ δικαίου. Τὸ δίκαιον δὲν ρυθμίζει μόνον κατὰ περιεχόμενον τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ καθορίζει καὶ τὴν ἀρμοδιότητα καὶ τάξιν τῶν ἐξαγόντων ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου τὰς εἰδικώ-

τέρας διατάξεις. Καὶ ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τοῦ δικαίου ἔγκειται ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ, ἀπορρέει ἀμέσως ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐννόμου τάξεως. Ἐφ' ὅσον ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς ἑτερονόμου τάξεως ὑπάρχει ἀνάγκη θεσπίσεως διατάξεων εἰδικωτέρων, ὑπερισχυουσῶν τῆς βουλήσεως τῶν ἀτόμων, ἀνακύπτει ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ρυθμίσεως καὶ τῆς τάξεως τῶν μελλόντων νὰ θεσπίσῃ καὶ διατυπώσῃ τὰς διατάξεις ταύτας. Ποία ἡ τάξις, ἡ σειρά αὕτη, τοῦτο εἶναι γνωστόν. Ὑπομιμνήσκειται μόνον ὅτι αὕτη εἶναι εἰδικῶς ἡ τάξις ἣτις θραύεται ἐν περιπτώσει ἀνατροπῆς τῆς τεθειμένης ἐξουσίας. Πάντως δίκαιον δὲν εἶναι νοητὸν ἄνευ τῆς ρυθμίσεως τῆς δικαιολόγου ἀρμοδιότητος τῶν κατὰ δίκαιον ἐνεργούντων. Βεβαίως τὴν τοιαύτην τάξιν δὲν δύναται νὰ τὴν θεμελιώσῃ τεθειμένη διάταξις, διότι θὰ ὑπέκειτο ἀκριβῶς καὶ αὕτη εἰς τὴν ἰδίαν διαμφισβήτησιν, ἀλλὰ μόνον διάταξις ὑποτιθεμένη εἰς πᾶσαν νομοθεσίαν καὶ ὀρίζουσα τὴν ἀνωτάτην δικαιολόγον ἀρμοδιότητα. Πῶς εἰδικώτερον πραγματοποιεῖται ἡ διαδοχικὴ γένεσις τοῦ δικαίου, πῶς ὀρίζεται ἡ τάξις τῶν ἀρμοδιοτήτων, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐκτεθῇ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀλληλουχίᾳ. Ἄρκει νὰ ἐννοηθῇ ἡ ἐμφυῆς εἰς τὴν ἑτερονομίαν ἀνάγκη ὑπάρξεως ἐνὸς «δέοντος» διακαθοριστικοῦ τῆς τάξεως τῶν δικαιοδοσιῶν τῶν κατὰ δίκαιον ἐνεργούντων. Ἡ τάξις αὕτη δέχεται τὴν τεθειμένην νομοθετικὴν ἐργασίαν, τὴν τεθειμένην διάταξιν ὡς ἀκλόνητον σταθερὸν σημεῖον ἐνὸς συστήματος δικαίου καὶ τοῦτο ἰσχύει καὶ εἰς τὸ σύστημα τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

Δεδομένου ἤδη ὅτι αἱ τεθειμέναι διατάξεις ἢ ἀκριβέστερον καὶ γενικώτερον αἱ κατὰ δικαιοδοσίαν ἀνώτεραι ἐπικρατοῦν πάντων τῶν ἄλλων, μεταξὺ δὲ τῶν ὑπολοίπων ὑπάρχουν ἐπίσης διαβαθμίσεις δικαιοδοσίας, σχηματίζεται ἐν σύστημα δικαίου, οὔτινος αἱ στενώτεραι διατάξεις ἀποτελοῦν εἰδίκευσιν, ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει πραγματοποιήσιν, μιᾶς γενικωτέρας διατάξεως. Τὸ δὲ σύστημα τοῦτο εἶναι τελεολογικῶς ὠκοδομημένον, διότι τῆς μιᾶς διατάξεως τὸ νόημα σκοποῖ τὴν πραγματοποίησιν τῆς γενικωτέρας, ἧς ἀποτελεῖ εἰδικωτέραν διατύπωσιν. Ταῦτα ἰσχύουν καὶ διὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον. Ἄνεξαρτήτως τοῦ ἂν ἡ διεθνὴς κοινωνία ἔχει χαρακτηῖρα θετικῆς πολιτείας, ὡς αὕτη προηγουμένως ὠρίσθη, καὶ ἂν αἱ διατάξεις τοῦ

διεθν. δικαίου είναι διατάξεις θετικοῦ δικαίου, δηλαδή ἔχουν ιστορικήν πραγματικότητα, μέ βάσιν τὰς τεθειμένας διατάξεις αὐτοῦ ἀναφερομένας εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑτερονομίας, δηλαδή τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, σχηματίζεται καὶ διὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον σύστημα τελεολογικῶς ὀγκοδομημένον, ὡς τοῦτο ἄλλαχοῦ διεξοδικώτερον ἐξεθέσαμεν ὁμιλοῦντες περὶ δικαίου γενικῶς.

Μετὰ τὰ λεχθέντα, τὸ ἀρχικῶς τεθὲν πρόβλημα τῶν ὑποκειμένων τοῦ διεθν. δικαίου προσλαμβάνει τὴν ἀπλήν του μορφήν. Τὸ σύστημα τοῦ διεθν. δικαίου, τὸ σύνολον τῶν τεθειμένων διατάξεων, καὶ μόνον τοῦτο, ὁρίζει ἐκάστοτε τὰ εἰς αὐτὸ ὑπαγόμενα πρόσωπα, ὅπως κάθε ἐνδοπολιτειακὸν δίκαιον ἄνευ ἀμφισβητήσεως πράττει τοῦτο· θὰ ἔπρεπε δὲ ὁ ὁρισμὸς τοῦ διεθν. δικαίου, ἐφ' ὅσον θὰ ἐστηρίζετο εἰς τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποκειμένων αὐτῶ, νὰ ἀναφέρη ὡς τοιαῦτα ὑποκείμενα διεθν. δικαίου τὰ ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν τεθειμένων διατάξεων ὁριζόμενα. Ἐὰν λ. χ. τὸ διεθν. δίκαιον ρυθμίζει μόνον σχέσεις πολιτειῶν καὶ οὐχὶ μόνον πολιτειῶν καὶ φυσικῶν προσώπων, λόγῳ τοῦ δικαιώματος προσφυγῆς αὐτῶν εἰς τὰ διεθνή δικαστήρια, τοῦτο εἶναι ζήτημα ἑρμηνείας θετικῶν διατάξεων, εἰς ἣν καὶ δὲν εἰσερχόμεθα, ἀρκούμενοι εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ὁρθὴν θέσιν τοῦ προβλήματος, διὰ τῆς λύσεως τῶν ζητημάτων τῆς συστηματικῆς τοῦ διεθν. δικαίου.

Τοιοιουτρόπως καὶ ἡ κατὰ τὰ ὑποκείμενα διάκρισις τοῦ διεθν. δικαίου εἶναι ἀπλῶς ἐμπειρικῶς δυνατὴ, διότι θὰ ἠδυνάμεθα κάλλιστα νὰ φαντασθῶμεν στιγμὴν καθ' ἣν τὰ ὑποκείμενα αὐτοῦ θὰ ἦσαν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ τῶν διαφόρων ἐσωτερικῶν δικαίων.

§ 6. Εἰς μίαν μόνον ἐκδοχὴν εἶναι δυνατὸν τὸ διεθν. δίκαιον νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὰ λοιπὰ συστήματα δικαίου καὶ τοῦτο συμβαίνει ὅτε τὸ διεθν. δίκαιον ταυτισθῇ μὲ τὸν εὐρύτετον κύκλον δικαίου καὶ συνεπῶς μὲ τὴν ἀνωτάτην τάξιν αὐτοῦ, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁποίαν αἱ λοιπαὶ ἀποτελοῦν εἰδίκευσιν καὶ ἐσωτερικὸν δίκαιον· ὅτε τὸ διεθν. δίκαιον καταστῇ πανεθνὲς δίκαιον. Ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν ἐκφράζεται τὸ ἀπεριόριστον τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου, ἡ διαρκῆς αὐτοῦ προέκτασις ἐφ' ὅλων τῶν κοινωνιῶν. Τὸ διεθν. δίκαιον, ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τὰς τεθειμένας αὐτοῦ διατάξεις, δὲν ἔχει τὸν χαρακτήρα αὐτόν, περιορίζεται ἐντὸς ὁρισμένου κύκλου κοινωνιῶν

δικαίου καὶ αὐτὰς διέπει. Ὡστε ἐνῶ αἱ σχέσεις μεταξύ τῶν ὑποκειμένων τοῦ διεθν. δικαίου πρέπει, λόγω τῆς ἀρχῆς τῆς διαδοχικῆς ἁρμοδιότητος ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ δικαίου, νὰ ρυθμίζονται, οὐχὶ κατὰ τὴν ἰδίαν κρίσιν ἐκάστου, ἀλλὰ κατὰ τὸ σύστημα τὸ προκῦπτον ἐκ τῶν θετικῶν διατάξεων, συμπληρούμενον, ἀλλ' οὐχὶ διορθούμενον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, ἀντιθέτως εἰς τὰς σχέσεις μεταξύ κοινωνιῶν μὴ ὑπαγομένων ἀμφοτέρων εἰς τὴν διεθνῆ κοινωνίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυρίως πολιτειῶν, ἐλλείπει τεθειμένων διατάξεων, δέον καὶ ἰσχύση ὡς δίκαιον, ἢ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἐκάστοτε ἐμφανιζομένου ζητήματος πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑτερονομίας προκύπτουσα ὀρθὴ κρίσις. Τὸ πανεθνὲς δίκαιον δὲν εἶναι παρὰ ἢ διάφορος διατύπωσις τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτερονόμου τάξεως, ὅπως αὕτη ἐμφανίζεται εἰς τὰς μεταξύ κοινωνιῶν δικαίου σχέσεις καὶ ὡς τοιαύτη ἰσχύει ἀπολύτως ἐφ' ὅλων τῶν κοινωνιῶν, ὡς ἡ ὑψηλότερα μορφή τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Ἡ εἰς ὠρισμένους κανόνας ὁμως διατύπωσις αὐτῆς, γίνεται ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε κριτοῦ μόνον ὅταν αὕτη δὲν ἔχει ἤδη συντελεσθῆ διὰ τῆς θεσπίσεως κανόνων ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς ἐξουσίας.

Ἐπὶ τοῦ ἀπεριορίστου τούτου δικαίου στηρίζεται πᾶν περιορισμένον δίκαιον· δι' αὐτοῦ τίθεται καὶ δικαιολογεῖται ὁ περιορισμὸς του. Ἡ ἔννοια τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀποκρουστέα ἐν τῇ ἑτερονόμῳ τάξει γενικῶς, διότι ἑτερόνομος τάξις σημαίνει περιορισμὸν προερχόμενον ἀπὸ τρίτην δύναμιν ἐκτὸς τινος κειμένην. Ὁ αὐτοπεριορισμὸς εἶναι μόνον ἠθικὸς καὶ μόνον ἠθικᾶς συνεπείας ἐπίγεται.

§ 7. Ὅταν γίνεται λόγος περὶ αὐτοπεριορισμοῦ τῆς πολιτείας, παρορᾶται ὁ ἐσωτερικὸς διχασμὸς μεταξύ τοῦ ἐξουσιάζοντος πολιτειακοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ ἀληθῶς γνήσιον πολιτειακὸν στοιχεῖον, τὸ ἐνσαρκῶνον τὴν ἑτερόνομον τάξιν καὶ τοῦ ἐξουσιαζομένου πολιτειακοῦ στοιχείου, ὅπερ οὕτως αὐτοτελῶς ἐνεργοῦν ἐξέρχεται τοῦ κύκλου τοῦ πολιτειακοῦ καὶ ἐμφανίζεται ὡς τρίτον, ἔναντι αὐτῆς καὶ τοῦ δικαίου αὐτῆς, πρόσωπον. Ὅ,τι οἱ ῥωμαῖοι ἔπραξαν διὰ τὸ τὸ *fiscus* καὶ τὸ *aerarium*, τοῦτο δέον νὰ γίνεται εἰς πᾶσαν περίπτωση ὅπου ὑπάρχει δῆθεν νομικὸς αὐτοπεριορισμὸς. Ὅταν κανεῖς

εἰς ἓνα πολιτειακὸν ὄργανισμὸν ἀνεύρη τὸ κέντρον τῆς ζωῆς, ὅπερ ἄλλωστε καὶ διαρκῶς μετατίθεται, θα ἴδῃ ὅτι τοῦτο μόνον ὀρίζει ἢ ὀρίζεται ἔξωθεν, ἀλλὰ οὐδέποτε αὐτοπεριορίζεται. Οὕτως ὅλαι αἱ περιορισμέναι κοινωνίαι ἀναπαύονται τελικῶς ἐπὶ τῆς ἐννοίας μιᾶς ἀπεριορίστου κοινωνίας δικαίου. Καὶ τοῦτο ἰσχύει τόσον διὰ τὴν σχέσιν τοῦ πινεθνοῦς καὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου ὅσον καὶ διὰ τὴν σχέσιν τοῦ διεθνοῦς καὶ τῶν λοιπῶν ἐσωτερικῶν δικαίων.

Ἡ σφαῖρα τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων μιᾶς πολιτείας, δηλαδή ἡ σφαῖρα τῆς ἐλευθέρου της ἐνεργείας, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ κινεῖται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς ἄλλας πολιτείας καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ἀρμονία αὕτη ἔχει βάσιν, οὐχὶ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ τὸ δίκαιον, κατ' ἀνάγκην ἐπίσης πρέπει τρίτη τις δύναμις νὰ ρυθμίζῃ τὴν κίνησιν τῶν πολιτειῶν, τὴν ἔκτασιν τῆς κατὰ δίκαιον ἐνεργείας αὐτῶν. Δύναται εὐλόγως νὰ τονισθῇ ὅτι, ἱστορικῶς ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος, ἡ θέσπισις τῶν διατάξεων ἐνὸς τοιούτου ὑπερπολιτειακοῦ δικαίου προέρχεται ἀπὸ τὴν βούλησιν τῶν πολιτειῶν (Trierpel). Ἄλλ' ἡ τοιαύτη παρατήρησις δὲν μεταβάλλει τὸ γεγονὸς ὅτι αὕτη ἡ ὀποθειδήποτε ἱστορικῶς προελθοῦσα ἔννομος τάξις ἐξουσιάζει τῶν εἰδικωτέρων ἐννόμων τάξεων, ρυθμίζει τὰ ὅρια αὐτῶν καὶ λογικῶς δέον νὰ κατισχύουν αἱ διατάξεις αὐτῆς, ἐν ἣ περιπτώσει ἀντιτίθενται πρὸς τὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ δικαίου, ἐφ' ὅσον ἀπονεύμεν εἰς τὸ διεθνὲς δίκαιον τὸν χαρακτῆρα τῆς θετικότητος. Ἐὰν τοῦτο δὲν συμβαίνει, εἰάν δηλαδή τὸ διεθνὲς δίκαιον ἢ ὠρισμέναι διατάξεις αὐτοῦ δὲν ἔχουν κοινωνικὴν ἰσχύν, τότε δυνάμει αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς θετικότητος, καθ' ἣν τὸ δίκαιον τὸ ἐφαρμοστέον εἶναι τὸ ἔχον ἱστορικὴν πραγματικὴν ἰσχύν, δέον νὰ κατισχύσῃ τὸ κοινωνικῶς ἀνεγνωρισμένον δίκαιον καὶ ὁ ἐρμηνευτῆς τοῦ δικαίου θὰ παραμερίσῃ ὠρισμένας διατάξεις τοῦ διεθν. δικαίου, τεθειμένας μὲν συμβατικῶς ἢ ἄλλως, ἀλλὰ μὴ ἀνεγνωρισμένας ὡς ἰσχυούσας ἐν ὠρισμένῃ κοινωνίᾳ. Τοῦτο ἄγει ἐν πολλοῖς εἰς τὴν ἐν τῇ πράξει ἀνατροπὴν τῆς ὑποχρεωτικῆς ἰσχύος τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Δὲν πρόκειται νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα κατὰ πόσον ἐν τῇ πράξει τὸ διεθν. δίκαιον ἐφαρμόζεται ὡς ἀδιαίρετον σύστημα δικαίου. Θεωρητικῶς πάντως δὲν διαφέρει ἢ κατάστασις ἀπὸ τὴν συνήθως ἐν μιᾷ πολιτείᾳ ὑφισταμένην.

Καὶ ἐκεῖ τὸ δίκαιον εἶναι θετικόν, ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζεται, ἐφ' ὅσον ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κρατῆ, ἄλλως μεταβάλλεται ἢ ἀνατρέπεται. Τὶ διάφορον ποιοτικῶς, οὐχὶ ποσοτικῶς, συμβαίνει εἰς τὴν διεθνή κοινωνίαν; Τὶ ἄλλο σημαίνει θετικότης τοῦ δικαίου, παρὰ τὸ ὅτι αἱ θετικαὶ διατάξεις ἐνὸς ἐσωτερικοῦ δικαίου θὰ κατισχύσουν τῶν μὴ θετικῶν διατάξεων τοῦ διεθνοῦς δικαίου; Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο οὐδεμία λογικὴ διάκρισις εἶναι δυνατὴ μεταξύ διεθνοῦς καὶ ἐσωτερικοῦ δικαίου.

§ 9. Ἄς ὑποθέσωμεν ἤδη, πρὸς πληρεστέραν πάντοτε κατανόησιν τῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων δικαίων, ὅτι οὐδεμία διάταξις τοῦ διεθν. δικαίου δὲν ἔχει ἱστορικὴν ἢ κοινωνικὴν ἰσχύν· πῶς τότε ἀναπαύεται πᾶν ἐσωτερικὸν δίκαιον ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς;

Ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς θετικότητος τοῦ δικαίου θέτει τὸ ζήτημα, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδανικότητος τοῦ δικαίου τὸ λύει. Σύστημα μόνον τεθειμένων διατάξεων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ. Καὶ ἐὰν ἀκόμη τὸ ὑπόθεσις τις πλήρης, ἡ γενικωτάτη αὐτοῦ θετικὴ διάταξις ἢ θὰ στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ συστήματος τοῦ θετικοῦ διεθν. δικαίου, ὅποτε τὸ αὐτὸ ζήτημα ἀπλῶς μετατίθεται εἰς τὸν κύκλον τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἢ τελικῶς θὰ στηριχθῆ εἰς τὸ δέον παντὸς ἐτέρου δέοντος, εἰς μίαν ἐπιταγὴν ἣτις ὑποτίθεται κατὰ λόγον ἰσχύουσα πρὸ πάσης θέσεως. Τοῦτο ἔχει καὶ εἰς ἄλλην ἀλληλουχίαν ἤδη ἀναπτυχθῆ. Ἄλλὰ εἰδικώτερον ἐν σχέσει πρὸς τὸ διεθνὲς δίκαιον πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος αὐτὸς πρωταρχικὸς κανὼν παντὸς συστήματος θετικοῦ δικαίου ἔχει τὴν ἰκανότητα τοῦ ὀρίζειν τὴν ἔκτασιν τῆς ἰσχύος τῶν εἰς αὐτὸν ὑπαγομένων θετικῶν διατάξεων. Ἄλλὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τὸν καθιστᾷ συγχρόνως καὶ κανόνα διεθνοῦς δικαίου, κανόνα ρυθμίζοντα τὰς σχέσεις διαφόρων κοινωνιῶν δικαίου. Διότι ὁ περιορισμὸς τῆς ἐνεργείας μιᾶς πολιτείας, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἄνευ λόγου, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον ὁ περιορισμὸς οὗτος ἐναρμονίζει τὰς σφαίρας ἐνεργείας διαφόρων πολιτειῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προκύπτει ἀκριβῶς διὰ τῶν ἀμοιβαίων αὐτῶν περιορισμῶν μείζων ἐλευθερία εἰς ἀπάσας τὰς πολιτείας, ἀναλόγως τῆς ἐνεργητικῆς δυνάμεως αὐτῶν. Τὴν ἀληθῆ ταύτην ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν διὰ τὰ ἄτομα καὶ διὰ τὰς πολιτείας ἐπιδιώκει ἡ ἠθικὴ διὰ τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ τοῦ αὐτόνό-